

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ВИКЛАДАЧІВ КІРОВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В 1937 – 1938 РОКАХ

Євгеній ДЕМЕНТОВ (Кіровоград),

Віталій ПОСТОЛАТІЙ (Кіровоград)

У статті розглядається процес проведення репресій проти викладачів Кіровського учительського інституту в роки "великого терору" в СРСР, аналізуються політичні, технічні і моральні аспекти репресивного механізму.

Ключові слова: "великий терор", "ворог народу", органи НКВС, Кіровський учительський інститут.

В статье рассматривается процесс осуществления репрессий против преподавателей Кировского учительского института в годы "большого террора" в СССР, анализируются политические, технические и моральные аспекты репрессивного механизма.

Ключевые слова: "большой террор", "враг народа", органы НКВД, Кировский учительский институт.

The article considers the process of the implementation of the repressions against the teachers of the Kirov teachers' institute in the years of the "great terror" in the USSR, analyzes the political, technical and moral aspects of the repressive mechanism.

Key words: "the great terror", "enemy of the people", the organs of the NKVD, Kirov teachers' institute.

Сталінські репресії – це досить значне за масштабами та кількістю тих, хто став їхніми жертвами, явнще, котре вивчало тисячі дослідників як на терені колишнього СРСР, так і за кордоном. Незважаючи на значну розробку

багатьох аспектів і нюансів цієї трагедії, залишається ще досить багато її “білих плям”, особливо на краєзнавчому рівні. Хоча в цьому напрямку багато працювали В. Бондар, В. Даценко, С. Орел, В. Постолатій, О. Садова, Ф. Шепель, С. Шевченко та інші кіровоградські краєзнавці, проте тему сталінських репресій на місцевому рівні, зокрема, у Кіровоградському педінституті, навряд чи можна вважати вичерпною. Актуальність останнього особливо зростає з огляду на наближення 150-річчя педагогічної освіти в краї, флагманом якої є наш виш. Остання подія, яка відбудеться 2015 року, значно актуалізує будь-які дослідження з історії нашого вишу, в т. ч. події 1930-х років.

З перших днів більшовицької революції в Росії терор став найважливішим засобом виживання радянської системи. Ленінське розуміння диктатури пролетаріату як влади, що спирається на насилля, неминуче передбачало яacobинську нещадність у розчищенні країни від тих, хто не з ними. З часом відкриті або приховані репресії стали складовим елементом існування Радянської держави. Причому у 20 – 30-ті роки ХХ ст. в СРСР мав місце не стільки класово спрямований терор, скільки ескалація державних репресій проти суспільства. Більшовицький режим зробив насилля універсальним засобом досягнення намічених цілей. Нелюдська система придушення уможливлювала тримати радянських людей у сліпій покорі й страху, на корені знищувати будь-які паростки опозиційності й вільнодумства.

Пік масових репресій в СРСР, який охопив усі прошарки суспільства, припав на 1937 – початок 1938 року. Масовий терор, котрий увійшов в історію як “великий терор” або “єжовщина” за прізвиськом народного комісара внутрішніх справ М. Єжова, був покликаний надати завершеність радянській системі.

Для виправдання масових репресій 1937 – 38 років Сталіним була використана теза про загострення класової боротьби в СРСР у міру завершення будівництва соціалізму. Тепер уже терор насамперед було спрямовано на знищення більшовицької старої партійної еліти, людей, які зберігали у своїй пам’яті небажану інформацію про минуле. “Великий терор” досяг цілей, які в основному інтуїтивно поклалися на нього сталінським керівництвом. На керівні посади висунулося понад 500 тисяч нових працівників, відбувся перерозподіл влади із рук старої гвардії до рук сталінських висуванців, безмежно відданих своєму вождю [8, с.251].

За даними комісії “з встановлення причин масових репресій проти членів і кандидатів у члени ЦК ВКП(б), обраних на XVII з’їзді партії” під головуванням П. Н. Поспелова (1956 р.), у 1937 – 38 роках в СРСР було заарештовано за звинуваченням в антирадянській діяльності 1 548 366 осіб, з них розстріляно 681 692 [1, с.1]. Сучасні російські історики в основному дотримуються цих цифр, хоча британський історик Р. Конквест у своїй книзі “Великий терор” оцінює масштаб жертв 1937 – 38 років у кількості 7 млн.

заарештованих і від 1 до 1,5 млн. розстріляних [3, с.388]. У будь-якому разі ці дані свідчать, що “великий терор” вийшов за межі чистки партійно-державної номенклатури й охопив усі прошарки радянського суспільства, передусім радянську інтелігенцію як найосвіченішу частину суспільства. Не оминув “великий терор” і колектив Кіровського учительського інституту, значна частина викладачів якого була репресована в 1937 – 38 роках.

Кіровський учительський інститут на той час був провінційним вищим навчальним закладом, що розміщувався в адміністративному центрі Кіровського району Миколаївської області. В 1935 році Кіровський педінститут був реорганізований в учительський інститут і протягом 1937 – 1939 років функціонував як чисто учительський виш [4, с.10]. У 1937 – 38 навчальному році на трьох факультетах інституту навчалось 530 студентів, на 10 кафедрах працювало 48 викладачів [6, с.100]. Викладацький склад інституту не визначався високим рівнем професійної кваліфікації. Серед викладачів не було жодного професора, лише два доценти, тільки один із них був штатним працівником [12, арк.5]. Виш і раніше відчував брак високопрофесійних кадрів. Однак саме на середину 30 – х років ця проблема загострилася внаслідок репресій ряду викладачів у попередні роки, а також переходу деяких із них до вишів інших міст. Більшість викладачів навчального закладу становили колишні викладачі технікумів, учителі шкіл, випускники інституту.

У той же час викладацька робота у вищому навчальному закладі була досить престижною й непогано оплачувалася. Наприкінці 1937 року оклад доцента, кандидата наук радянського вишу втричі перевищував середню заробітну плату по країні, а викладача без наукового ступеня – у два з половиною. До того ж робочий день для викладачів становив 5 годин [5, с.751 – 752; 7, с.128]. Досить високий рівень заробітної плати викладачів Кіровського учительського інституту підтверджується відомостями про сплату партійних внесків викладачами, що були членами ВКП(б) [14, арк.18].

Репресивний апарат і до “великого терору” час від часу нагадував про себе, завдаючи удару по викладацькому складу Кіровського учительського інституту. Однак, репресії проти викладачів вишу в 1937 – 38 роках на порядок перевершили усі попередні як кількісно, так і жорстокістю покарань засуджених. Обмеженість документів, що збереглися в архіві, не дає змоги відтворити повну картину репресій проти викладачів Кіровського учительського інституту в роки “великого терору”, назвати всіх репресованих викладачів, з’ясувати долю кожного репресованого або звільненого з навчального закладу. Проте навіть ті документальні джерела, які дійшли до нас, а це лише протоколи зборів партійної організації інституту й слідчі справи репресованих, уможливають визначити масштаб репресій, з’ясувати політичні, технічні і моральні аспекти репресивного механізму, роль у ньому керівництва вишу й самих викладачів.

Протягом 1937 року й на початку 1938-го репресій зазнали 14 викладачів та співробітників Кіровського учительського інституту, що підтверджується наявністю відповідних справ репресованих у Державному архіві Кіровоградської області. Переважна більшість арештів припала на другу половину 1937 року. Були арештовані та засуджені директор інституту в 1933 – 1935 роках Д. Захаров, директор інституту в 1935 – 1936 роках Дуплій, колишній завідувач навчальною частиною Непийвода, доцент кафедри математики О. Мальований, викладач математики В. Лангемак, брат піонера ракетобудування СРСР, творця “Катюші” Георгія Лангемака, викладач ботаніки М. Рибцов, викладач математики Л. Панасюк, заступник головного бухгалтера Д. Лепенчук, викладач української мови і літератури С. Кириченко, військовий керівник інституту В. Аляб’єв, викладач математики Л. Тканов, викладач російської мови і літератури В. Єленевський, бухгалтер інституту Ф. Леконт, викладач математики М. Бойцан. Точно відомо, що семеро із чотирнадцяти репресованих було засуджено до розстрілу, п’ятеро – до 10 років, один – до 5 років виправно-трудова робота. Двоє із тих, хто не був розстріляний, невдовзі померли в таборах. Хоча 1937 року Д. Захаров, Дуплій і Непийвода в нас уже не працювали, але репресовані вони були саме за ворожу, шкідницьку діяльність в інституті у попередні роки.

Крім цього, 1937 року з інституту були звільнені за пропаганду ворожих ідей або як такі, що не заслуговують політичного довіря, викладачі Сіманович, Майкович, Сироватка, Волчанська, керівник духового оркестру Кузьминський [11, арк.6; 12, арк.24]. Свідчення, які прояснюють їхню подальшу долю, не збереглися, тому невідомо, кому з них вдалось уникнути арешту й засудження, а кому – ні, після їхнього звільнення з інституту з квитком потенційного “ворога народу”.

Відповідно до задуму Сталіна, першими жертвами “великого терору” повинні були стати представники партійної номенклатури, керівники підприємств і установ. Так і сталося, а на звільнені посади призначили висуванців “вождя народів”. Нові керівники мали продемонструвати безмежну відданість Сталіну, очистивши в тісній співпраці з органами НКВС свої трудові колективи від ворожих елементів.

Напередодні 1937 року в Кіровському учительському інституті двічі відбулася заміна директора. У травні 1935 року з посади директора було звільнено Д. Захарова як виключеного з партії за своє нетривале есерівське минуле. Його наступник Дуплій менше року протримався в керівному кріслі. І нарешті у березні 1936 року директором інституту було призначено С. Королюка, який до цього очолював відділ освіти м. Херсона. Те, що С. Королюку вдалося протриматися на цій посаді аж до 1957 року, свідчить про те, що він повністю влаштував сталінський режим. Про це, зокрема, переконує нас його виступ на партійних зборах інституту в червні 1936 року, коли, даючи оцінку діяльності своїх попередників, він наголосив, що “в

Кіровському учительському інституті кілька років орудували “вороги народу”, контрреволюціонери-троцькісти Захаров, Непийвода, Дуплій, працюючи на відповідних посадах директора, завідувача навчальною частиною, керівників кафедр, запеклі вороги народу підбирали викладачами класово ворожих людей або з низькою кваліфікацією” [12, арк.5]. Коли прийшов 1937 рік, С. Королук повністю прийняв “правила гри”, запропоновані сталінським режимом.

Виходячи з сталінської тези про загострення класової боротьби в суспільстві, “ворогами народу” були насичені всі трудові колективи, особливо з інтелігентською публікою. Ворожі елементи необхідно було виявити й знищити. Зрозуміло, що ключова роль у цьому відводилася органам НКВС, але відповідальність за викриття ”ворогів народу” в трудових колективах покладалась і на керівників, партійні організації. На них постійно здійснювався тиск з боку органів НКВС і вищих керівних партійних органів у вигляді відповідних директив, вимог. Одночасно Сталін через трудові колективи намагався залучити до участі в репресіях громадян. Таким чином ”вождь народів” прагнув зробити їх співучасниками злочину.

З розкручуванням маховика репресій наростала масова істерія в суспільстві, яку породжував страх. Проводилися зібрання активу, пленуми тощо, на яких керівники вимагали від підлеглих одного – викривати ворогів. Так, виступаючи на засіданні бюро Кіровського міського партії 5 серпня 1936 р. під час обговорення закритого листа ЦК ВКП (б) “Про терористичну діяльність троцькістсько-зінов’євського блоку”, начальник міського відділу НКВС Рудницький виголосив: “Зараз потрібно практично обговорити, як ми будемо боротися з троцькістами і зінов’євцями, де вони у нас можуть бути, де їх треба шукати. Так як Кірово є батьківщиною Троцького й Зінов’єва, то вони в нас мають бути обов’язково, щупальця троцькістів тягнуться сюди. Тут живуть деякі родичі Троцького, онуки й сестра першої дружини Троцького ...” [9, с.140]. 1937 року таких нарад було на порядок більше, заклики ставали все відвертішими й загрозливішими. Коли на підприємстві або в установі силами трудового колективу не виявлялися “ворожі елементи”, виникала загроза звинувачення керівництва в тому, що воно покриває “ворогів народу”. Тож у силу обставин, що склалися, С. Королук не міг не взяти активну участь у репресіях, щоб самому не стати жертвою.

1937 року серед викладачів Кіровського учительського інституту ніхто антирадянської шкідницької діяльності не проводив. Слідчі, що вели справи заарештованих викладачів так і не знайшли доказів їхньої реальної ворожої діяльності. Але якщо ворогів немає, а вони обов’язково мають бути, то їх потрібно вигадати, іншими словами, підібрати належні кандидатури. Найкраще підходили на роль “ворогів народу”, насамперед, викладачі, котрі мали “темні плями” у своїй біографії, такі як перебування у минулому в інших партіях, виключення з більшовицької партії під час чисток, арешти на початку 30-х років тощо. Могло не пощастити й тим, хто не мав

пролетарського походження, тимчасово перебував за кордоном, мав родичів за межами країни. Ризик стати “ворогом народу” збільшували низька професійна кваліфікація викладача, конфліктний характер, проблеми в стосунках з колегами та студентами тощо. Могли спрацювати чиясь заздрість чи сліпий випадок.

Частина “ворогів народу” в Кіровському учительському інституті була викрита самим трудовим колективом. Спочатку дирекція вишу разом з партійним активом визначалася з кандидатурами жертв. Навколо них створювалися атмосфера недовіри й підозрілості, в колективі поширювалися чутки про їхні шкідницькі дії. Потім їх викривали й таврували на партійних, комсомольських, загальних зборах як “ворогів народу”, вимагали притягнення до відповідальності. Далі наставало їхнє звільнення з інституту як таких, що втратили політичне довір’я, і невдовзі їх заарештовували органи НКВС. У період з липня до початку грудня 1937 року з інституту було звільнено 9 осіб, четверо із них після арешту як ворогів народу, а п’ятеро як такі, що не заслуговують політичного довір’я. Таке формулювання причини звільнення стало сигналом для їхнього арешту органами НКВС. Четверо із п’ятох через місяць було заарештовано [11, арк.6].

Крім викриття “ворогів народу” в інституті силами самого колективу, ворогів серед викладачів виявляли й органи НКВС. Причому, після цього керівництву вишу органи НКВС дорікали, що колектив інституту не викрив їх самотійно. Арештованих викладачів також публічно таврували на зборах, обвинувачували у ворожих, шкідницьких діях і звільняли з роботи як “ворогів народу”.

Слідчі справи репресованих викладачів свідчать, що вони заарештовувалися безпідставно, на момент арешту органи НКВС не мали доказів ворожих дій затриманих. Доказова база нібито злочинної діяльності заарештованих напрацьовувалася вже в ході слідства за активної участі дирекції і колективу навчального закладу.

Одну із ключових ролей з викриття “ворогів народу” в інституті відіграла первинна партійна організація. Саме вона визначала напрямок внутрішньополітичної роботи інститутського колективу, задавала його тональність. Партійна організація в учительському інституті була нечисленною. Якщо на 1 липня 1936 року в ній на обліку перебувало 13 осіб [13, арк.37], то наприкінці 1937 року лише восьмеро – чотири члени партії і чотири кандидати [14, арк.18]. Протягом 1937 року парторганізація інституту не прийняла у свої ряди жодної особи [15, арк.3]. Це пояснюється тим, що на час репресій був обмежений прийом до партії і напевне, тим, що члени парторганізації побоювалися давати рекомендації для вступу до партії потенційним “ворогам народу”.

На початку 1937 року партійні збори вишу проводилися майже щотижня. Мало на яких зборах не обговорювалося питання про боротьбу з ворожими елементами. Саме це питання було головним у роботі партійної

організації. На зборах 10 лютого 1937 року було визнано, що парторганізація інституту вела недостатню боротьбу з класово ворожим елементом. Збори зобов'язали директора інституту й голову партійної організації очистити викладацький склад від ворожого елемента [13, арк.9]. У лютому 1937 року ще двічі на партійних зборах розглядалося питання про очищення інститутського колективу від класово-ворожих елементів [13, арк.11, 16]. На початку квітня 1937 року партійні збори як позитив констатували, що коли раніше ворогів в інституті викривали органи НКВС, то зараз парторганізація викриває їх уже сама [13, арк.35]. Іноді партійні збори проходили в досить жорсткій та нервовій обстановці. Доходило до того, що члени партії прямо на зборах звинувачували один одного в шкідницькій діяльності [13, арк.74]. На початку вересня 1937 року С. Королюк на партійних зборах наголошуючи на тому, “що ми одних ворогів народу звільнили, а інших шкідників, завдяки нашій сліпоті, викрили не ми, а органи НКВС”, заохочував і далі викривати ворогів у стінах інституту [13, арк.69]. А через місяць директор виступаючи на партактиві Кіровської міської організації, рапортував, що із січня по вересень 1937 року інститут очистився вже від 8 ворожих елементів [10, арк.60].

Для того, щоб залучити весь колектив інституту до викриття “ворогів народу”, проводилися загальні збори викладацького складу. Прикладом таких зборів можуть бути загальні збори членів спілки робітників вищої школи Кіровського учительського інституту, які відбулися 26 жовтня 1937 року. На зборах були присутні 52 особи. Головував директор інституту С. Королюк. Розглядалося питання “Про виключення з членів спілки ворогів народу Мальованого, Лепенчука, Аляб'єва, Майковича та Панасюка”. У резолюції зборів, яка була підтримано одностайно, відмічалось, що колишні викладачі Мальований, Рибцов, Аляб'єв, Панасюк, помічник головного бухгалтера Лепенчук дійсно є ворогами народу, котрі займались шкідництвом на науковому фронті, що вони, зблокувавшись, намагалися зірвати набір до інституту на 1937 – 38 навчальний рік, дезорганізувати установу. А ще ними вербувалися не зовсім морально стійкі студенти, які на їхнє замовлення поширювали антирадянські анекдоти, зривали заняття, порушували дисципліну, організовували пиятики. Збори засудили дії ворогів народу, що звелися до прихованого й відкритого шкідництва в стінах інституту. Протокол зборів трудового колективу інституту був залучений слідчими, що вели справи заарештованих викладачів доказом, що викривав їхню ворожу діяльність [19, арк.38, 47].

Розуміючи слабкість доказової бази шкідницької діяльності заарештованих викладачів, органи НКВС намагалися посилити її за рахунок збільшення потрібних показань свідків. Показовою в цьому плані є слідча справа заарештованого доцента кафедри математики О. Мальованого. Звинувачення щодо нього в контрреволюційній діяльності було винесено на основі протоколу зборів колективу інституту й показів свідків. Загалом

покази надали 20 осіб – декан одного із факультетів, викладачі, студенти, сусіди [19, арк.128].

Активну участь керівництва інституту в організації репресій викладачів підтверджує слідча справа викладача М. Рибцова, єдина провина якого полягала в тому, що він виявився професійно непідготовленим викладачем. Звинувачення М. Рибцова слідчий повністю побудував на матеріалах, надісланих до органів НКВС директором інституту, а також на показах восьми свідків. Із документів, які були надіслані слідству виділяється заява директора вишу С. Королюка. У ній керівник інституту на чотирьох сторінках дрібним шрифтом доповідає про шкідницькі дії М. Рибцова в навчальному закладі й просить притягнути його до відповідальності. До своєї заяви С. Королюк додав ще 33 документи 1936 – 1937 років, а саме протоколи зборів викладачів, студентських активів, висновки комісій, доповідні, в яких підтверджувалися методологічні та методичні недоліки у викладанні ботаніки М. Рибцовим і те, що його професійна слабкість переросла в шкідницькі дії. Ці документи слідчий отримав 18 листопада 1937 року, а вже 21 листопада М. Рибцова було звинувачено в діях, спрямованих на розвал інституту та пропаганді шовінізму під час занять і засуджено до 10 років ув'язнення [18, арк. 6 – 8, 97, 98].

На запит слідчого надати характеристику на заарештованого військового керівника інституту В. Аляб'єва надійшла характеристика, підписана директором інституту С. Королюком і парторгом Сидоренком. Характеристика була негативна – розкривала ворожі дії Аляб'єва на посаді військового керівника інституту. Повідомлялося, що Аляб'єв грубо поводився зі студентами, шкідницько ліберально виставляв оцінки студентам, протидіяв очищенню бібліотеки від творів ворогів народу, таких, як Тухачевський, Ейдеман, Якір та ін. Характеристика була слідчим долучена до справи як одного із доказів ворожої діяльності В. Аляб'єва [17, арк. 17].

Деякі викладачі виявляли завзяття на рівні істерії у виявленні “ворогів народу” у своєму колективі. У газеті “Кіровська правда” 16 лютого 1937 року з'явилася публікація “До чого призводить короткозорість і ротозійство”, підписана викладачем інституту Заблоцьким і помічником директора з адміністративної частини Є. Маньковецькою. Автори звинувачували директора інституту С. Королюка й парторга Сидоренка в тому, що вони не виявили більшовицької пильності і не очистили інститут від ворожого намулу у результаті чого лекторський склад залишився засміченим ворожими людьми, троцькістами, зінов'євцями [2]. З одного боку, ця стаття була публічним доносом на керівництво вишу, а з іншого – своєрідним поштовхом до розгортання репресій проти викладачів. Для того, щоб виправдатися, керівництво вишу тепер було змушене посилити боротьбу з ворожими елементами в інституті.

У своїй більшості викладачі, що писали доноси, виступали на зборах, свідчили проти своїх колег, таким чином свідомо чи на підсвідомому рівні

намагалися захистити себе. Вони чудово розуміли, що відмова від співпраці зі слідством – це реальна підстава стати наступною жертвою репресивного апарату. Крім того, на заарештованих дивилися як на таких, кому не пощастило, кому дістався нещасливий квиток. Цікаве те, що частина заарештованих теж аналогічним чином оцінювала свою ситуацію.

В умовах, коли кожен з тих, хто продовжував працювати, не був гарантований, що наступною жертвою буде не він, у викладацькому колективі панувала атмосфера недовіри та підозрілості. Викладачі побоювалися обговорювати між собою не лише політичні питання, а й питання методології та методики викладання, прагнули жорстко дотримуватися програм навчальних курсів, більш ліберально ставитися до студентів. Поза інститутом намагалися обмежити контакти між собою і не спілкуватися з близькими репресованих колег. Доходила справа і до того, що деякі викладачі ледь не стежили за іншими.

Із слідчих справ репресованих викладачів відомо, що спочатку майже всі заарештовані заперечували свою провину. Однак потім моральний, психічний, а також фізичний тиск робили свою справу. В арештованих, які так і не зламалися під час слідства, не обмовили ні себе, ні інших, було більше шансів залишитися живими. Військовий керівник інституту В. Аляб'єв звинувачувався в участі в контрреволюційній повстанській організації та в шпигунській діяльності на користь іноземної держави. Протягом двох років, поки тривало слідство, В. Аляб'єв так і не визнав своєї провини, а слідству не вдалося “зібрати” необхідних доказів. В. Аляб'єва було засуджено за належність до антирадянської повстанської організації до 5 років таборів [17, арк.132]. Не визнав себе винним у контрреволюційній діяльності і доцент кафедри математики О. Мальований, який отримав 10 років таборів [19, арк. 11,128].

У 1937 – 38 роках була репресована майже третина викладацького складу Кіровського учительського інституту, що негативно позначилося на навчальному процесі. Викладацькі посади, що звільнялися в результаті репресій, заповнювалися новими працівниками. Але в умовах дефіциту вишівських викладачів, викликаного саме масовими репресіями, рівень професійної кваліфікації нових викладачів був невисоким. В умовах страху за своє майбутнє викладачі побоювалися у своїй навчальній діяльності виявляти будь-яку творчість, активність, ініціативу.

Репресії негативно вплинули й на рівень моралі викладачів інституту, коли дати неправдиві свідчення, написати донос на свого колегу, щоб убезпечити себе, стало ледь не нормою. Про моральність того часу свідчить і такий факт. Коли проходила реабілітація репресованих, один із свідків, який допоміг 1937 року підвести під розстріл свого колегу, 1957 року заявив, що нічого не пам'ятає і навіть не пам'ятає, як його підпис опинився під тими викривальними документами. Інший з підписантів був відвертішим і пояснив,

що підписав протокол за пропозицією слідчого навіть не читаючи його [6, с. 108 – 109].

“Великий терор” 1937 – 38 років здійснений сталінським режимом в СРСР, виявився одним із найкривавіших злочинів в історії людства, чорною та трагічною сторінкою в історії країни й, зокрема, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Доклад комнссн ЦК КПСС президиуму ЦК КПСС ”По установленню причин массових репресій проти членов и кандидатов в члены ЦК ВКП(б), избранных на XVII съезде партии”. – Архив А.Н.Яковлева – Документы периода 1951 – 1960 – х годов – www.Alexanderyakovlev.org.
2. До чого призводить короткозорість та ротозійство // Кіровська правда. – 1937. – 16 лютого.
3. Конквест Р. Большой террор. Книга II. – Ракстниекс, 1991 – 416с.
4. Королюк С.К. До двадцятиріччя існування Кіровоградського державного педагогічного інституту імені О.С.Пушкіна // Наукові записки КДПУ ім. О.С.Пушкіна. – Т. 1. – Київ: Рад. школа, 1951 – С. 3 – 24.
5. О введении штатных должностей и должностных окладов для профессорско – преподавательского состава в вузах. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР от 11 ноября 1937 года // СЗ СССР. – 1937. – 864с.
6. Постолатій В. В. Педагогічна освіта на Кіровоградщині (1865 – 1965 рр.) Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 144 с.
7. Численность и заработная плата рабочих и служащих в СССР (Итоги единовременного учета за март 1936 г). – М., 1936. – 356с.
8. Шестаков В. А. Новейшая история России. – М.: АСТ: Астрель; Владимир : ВКТ, 2008. – 479 с.
9. Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКО). – Ф.4. – Оп. 1. – Од. зб. 373.
10. ДАКО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Од. зб. 453.
11. ДАКО. – Ф.4. – Оп.1. – Од. зб. 457.
12. ДАКО. – Ф.323. – Оп.1. – Од. зб. 39.
13. ДАКО. – Ф.323. – Оп.1. – Од. зб. 40.
14. ДАКО. – Ф.323. – Оп.1. – Од. зб. 42.
15. ДАКО. – Ф.323. – Оп.1. – Од. зб. 48.
16. ДАКО. – Ф.323. – Оп.1. – Од. зб. 409.
17. ДАКО. – Справи репресованих. – Архівний номер 3388.
18. ДАКО. – Справи репресованих. – Архівний номер 8546.
19. ДАКО. – Справи репресованих. – Архівний номер 9249.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Дементов Євгеній Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми становлення демократичного суспільства в сучасній Україні.

Постолатій Віталій Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методик початкового навчання КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія освіти України, історичне краєзнавство.